

Een uitmuntend geschilderd eerbetoon

Meesterwerk behouden voor Delft

Gezicht in de Nieuwe Kerk te Delft met de memorietafel van Adriaen Teding van Berkhout door Hendrick Cornelisz van Vliet is onlosmakelijk verbonden met Delft. Dit schilderij bevond zich al sinds 1953 als bruikleen in Museum Prinsenhof, waar het tot de absolute topstukken uit de presentatie behoorde. In 2014 dreigde het museum het kerkinterieur plotseling te verliezen omdat de eigenaar had besloten het te verkopen. Succesvolle crowdfunding en financiële steun vanuit verschillende fondsen, waaronder het BankGiro Loterij Aankoopfonds van de Vereniging Rembrandt, konden het tij gelukkig keren.

De Delftse schilder Hendrick van Vliet begon zijn opleiding bij zijn oom Willem van der Vliet en voltooide die bij Michiel van Mierevelt, in wiens atelier hij na afloop van zijn leertijd vermoedelijk nog jaren bleef werken. Hoewel het voor jonge portrettisten in Delft lastig was een eigen clientèle op te bouwen in de door Van Mierevelt gedomineerde Delftse portretmarkt, wist Van Vliet zich als zelfstandig meester aardig te manifesteren op dit gebied. In 1640 schilderde hij, nog geen 30 jaar oud, het fraaiste en voornaamste werk uit zijn portretoeuvre: het gezin van Michiel van der Dussen. Dit werk kon Museum Prinsenhof Delft in 1998 met steun van onder andere de Vereniging Rembrandt verwerven.

'MODERNE OF HEDENDAEGSE TEMPELS'

Omdat zijn portretcarrière hem op den duur financieel vermoedelijk toch niet voldoende opleverde, richtte Van Vliet zich begin jaren vijftig op het populaire nieuwe genre van het kerkinterieur. Binnen dit genre vond er in Delft rond 1650 een ware revolutie plaats. Gerard Houckgeest, Emanuel de Witte en Van Vliet stapten in navolging van Pieter Saenredam af van de 'ouderwetse' gefantaseerde kerkinterieurs en begonnen met een zo natuurgetrouw mogelijke weergave van de godshuizen. Tegelijkertijd wisselden ze het traditionele gebruik van centraalperspectief in voor experimentele toepassingen van spannende perspectiefconstructies met meerdere verdwijnpunten en speelden ze met de lichtval.

Van Vliet schilderde zijn vroegste architectuurstuk in 1652 en groeide vervolgens uit tot een van de belangrijkste vertegenwoordigers van dit genre. Vrijwel altijd spelen de Oude en Nieuwe Kerk in Delft de hoofdrol,

maar incidenteel 'portretteert' hij ook de binnenruimtes van kerken te Gouda, Haarlem, Den Haag, Leiden en Utrecht. Uit zijn hoge productie – tot aan zijn dood in 1675 schilderde hij minstens 225 kerkinterieurs – is af te leiden dat zijn *perspectieven* zeer in trek waren. De 17de-eeuwse stadschroniqueur Dirck van Bleyswijk prijst hem nadrukkelijk voor de kwaliteit van 'sijn moderne of hedendaegse Tempels, wanneer hij die op zijn best heeft gemaectt, synde als-dan seer wel verschietende [verkort] en ingaende oock natuyrlyck gecoloreert...'.¹

OP BESTELLING GEMAAKT

Voor veel van zijn kleinere kerkinterieurs gebruikte Van Vliet standaardcompositieschema's, wat erop lijkt te wijzen dat deze vervaardigd werden voor de vrije markt. Dergelijke stukken zijn zelfs wel eens betiteld als 'souvenirs': snel geschilderd en vermoedelijk voor een schappelijk prijsje te koop.² Dit geldt echter zeker niet voor *Gezicht in de Nieuwe Kerk te Delft met de memorietafel van Adriaen Teding van Berkhout*. Het schilderij neemt een bijzondere positie in, omdat het een van de weinige geschilderde kerkinterieurs uit de 17de eeuw is waarvan zeker is dat het op bestelling is vervaardigd en waarvan zelfs de opdrachtgever nog bekend is.

In of kort voor 1661 gaf de Delftse raadsheer Paulus Teding van Berkhout (1609-1672) Hendrick van Vliet opdracht dit schilderij te maken als eerbetoon aan zijn veertig jaar eerder overleden vader, mr. Adriaen Teding van Berkhout (1571-1620), raadsheer aan het Hof van Holland en lid van de Raad van State. Van Vliet schilderde vervolgens dit ontroerende schilderij van het interieur van de Nieuwe Kerk waarin allerlei details verwijzen naar de overledene. We zien de

Gezicht in de Nieuwe Kerk te Delft met de memorietafel van Adriaen Teding van Berkhout (1576-1620)

Hendrick Cornelisz van Vliet (Delft 1611/12-1675 Delft)

1661. Olieverf op doek, 100 x 112 cm

Bijdrage: € 337.500 uit het BankGiro Loterij

Aankoopfonds

MUSEUM PRINSENHOF DELFT

Het kerkinterieur van Hendrick Cornelisz van Vliet is aangekocht met steun van de Vereniging Rembrandt, mede dankzij haar BankGiro Loterij Aankoopfonds, Mondriaan Fonds, VSBfonds, een crowdfunding en Fonds 1818.

De in het schilderij afgebeelde memorietafel uit 1620 bevindt zich nog altijd op dezelfde plaats in de Nieuwe Kerk te Delft

grafsteen waaronder Adriaen begraven ligt. De man in de opvallende rode mantel bestudeert de epitaaf ter nagedachtenis van Adriaen Teding van Berkhout, die op de zuil rechts is bevestigd. De Latijnse tekst daarop begint met: *Memoriae sacrum Hadriani Berckhoutii*. Bijzonder is dat deze memorietafel nog altijd op dezelfde plaats in de Nieuwe Kerk is te zien.

Vanaf het graf worden onze ogen langs de lijnen van de tegelvloer door de geopende deuren van het koorhek naar het midden van de Nieuwe Kerk geleid. Vóór het hek is het donker, erachter wordt de grote ruimte subtiel gedefinieerd door het licht dat door de

ramen op de witte muren en pilaren valt. Gewoonlijk experimenteert Van Vliet in zijn kerkinterieurs volop met perspectief. Hier lijkt hij echter bewust te kiezen voor een traditioneel centraalperspectief, om de uitstraling serene en rustig te houden. Linksvoor wordt een graf gedolven, een verwijzing naar de *memento mori*-gedachte, een terugkerend thema in het werk van de schilder. Ook de schedels die de grafdelver heeft opgegraven refereren aan de sterfelijkheid van de mens. Rechts zien we enkele jongeren die met rood krijt schetsen maken. Een grapje van de schilder waarbij hij verwijst naar zijn leerlingen?

'Artistiek brandhout'

Het imposante eikenhouten koorhek dat door Hendrick van Vliet werd vereeuwigd, moest in 1837 plaatsmaken voor een neo-gotisch gietijzeren exemplaar. De sloop van het koorhek ging velen zeer aan het hart, onder wie de Haagse kunstenaar Johannes Bosboom, die het hek verschillende malen had getekend. In een vlammend betoog met de titel 'Artistiek brandhout' schreef hij over 'de noodlottige slooping van dit pronkstuk', onder leiding van een architect of opzichtertimmerman die Stijl heette, 'een naam welke een ware 'persiflage' leverde op 's mans knoeiwerk'.

Slechts twee kleine onderdelen bleven bewaard: twee ebbenhouten staven die waren ingelegd in de cannelures van de zuilen. Betrokken Delftenaren lieten een kistje maken waarop deze fragmenten werden gemonteerd. Hierin bevinden zich eveneens twee kleine pijpjes van het orgel uit de Oude Kerk dat in dezelfde periode onder de slopershamer verdween en een briefje uit 1856 over de herkomst van de ebbenhouten staven. In 1897 werd het kistje met inhoud door een particulier geschonken aan het Prinsenhof.

Kistje met twee ebbenhouten staven uit het koorhek

Eikenhout en ebbenhout,

7,6 x 36,8 x 11 cm

MUSEUM PRINSENHOF DELFT

Het prominent aanwezige eikenhouten koorhek in renaissancestijl werd in 1627 voor 4104 gulden gemaakt door Nicolaes van Assendelft. Volgens de beschrijving van Dirck van Bleyswijck was het een meesterwerk.³ Het werd, nadat het in verval was geraakt, in 1837 verkocht als brandhout (zie kader). Daarmee is het schilderij de belangrijkste visuele getuigenis van een verdwenen topstuk uit de Nieuwe Kerk.

Het gezin van Michiel van der Dussen

Hendrick Cornelisz van Vliet

1640. Olieverf op doek,
159 x 210 cm

MUSEUM PRINSENHOF DELFT

DELFTS ERFGOED

Het schilderij is vanaf het moment van voltooiing altijd in het bezit gebleven van de familie Teding van Berkhout, van wie Museum Prinsenhof Delft het dit jaar kocht. Met deze aankoop verwierf het museum zonder meer het belangrijkste kerkinterieur uit het oeuvre van Van Vliet. Het genre van het kerkgezicht geldt als karakteristiek voor de bloeiperiode van de Delftse schilderkunst halverwege de 17de eeuw. Daarbinnen wordt dit specifieke werk beschouwd als een hoogtepunt vanwege de schildertechnische kwaliteit, de unieke symbolische betekenis en de verbondenheid met een familie die invloedrijk was in Delft maar ook op het nationale politieke vlak een belangrijke rol speelde. Het kerkinterieur is zowel in de collectie als in de permanente opstelling van Museum Prinsenhof Delft een sleutelstuk. In 2014 is het museum feestelijk heropend, waarbij nieuwe vaste presentaties zijn gerealiseerd die het Delftse erfgoed de komende jaren op een uitdagende en eigentijdse wijze bij het publiek onder de aandacht brengen. Bij deze herinrichting heeft dit werk door Van Vliet een bepalende positie gekregen, binnen de

Interieur van de Nieuwe Kerk te Delft
Hendrick Cornelisz van Vliet
ca. 1670-75. Olieverf op doek, 96 x 81 cm
MUSEUM PRINSENHOF DELFT

opstelling *Meesters in innovatie*. De boodschap die we hier aan bezoekers willen meegeven, is dat experiment en vernieuwingsdrang al eeuwenlang in de genen van Delft zitten; van het eerste Nederlandstalige boek dat hier gedrukt werd in 1477 tot de onderzoeksprestaties van de TU vandaag de dag. In de 'gouden' 17de eeuw piekte dit onderzoekende klimaat.

Pottenbakkers veroverden de markt met bijzonder Delfts blauw aardewerk, Anthonie van Leeuwenhoek ontdekte de microscopische geheimen van de natuur en Delftse meesters ontsloten de wetten van het perspectief.

De 17de-eeuwse architectuurstukken uit onze collectie hangen nu bijeen: het stadsgezicht met gefantaseerde loggia van Daniël Vosmaer en de kerkinterieurs van Hendrick van Vliet en Cornelis de Man. Om duidelijk te maken dat die obsessie met perspectief ook in de 20ste eeuw in Delft nog actueel was, combineren we deze stukken met werken van kunstenaars van de Nulgroep, zoals Jan Schoonhoven en Jan Henderikse. Op een onderzoekstafel kunnen bezoekers zelf met behulp van een touchscreen experimenteren met de toepassing van perspectief in een schilderij, zodat ze daar vervolgens met andere ogen naar gaan kijken. Het *Gezicht in de Nieuwe Kerk te Delft met de memorietafel van Adriaen Teding van Berkhout* is als uitgangspunt voor dit spel gebruikt ♦

Anita Jansen
Hoofd collecties

Noten

1. D. van Bleyswijk, *Beschryvinge der stad Delft, 1667-[80]*, dl. 2, p. 852.
2. W.A. Liedtke in *Vermeer and the Delft school*, tent. cat. New York (Metropolitan Museum of Art) en Londen (National Gallery) 2001, p. 407.
3. Bleyswijk, op.cit. (noot 1), dl. 1, p. 278.

Drie eeuwen bij één familie – verhuizingen en oorlogsgewoel

Portret van mr. Adriaen Teding van Berkhout (1571-1620)
toegeschreven aan Jan Anthonisz. van Ravesteyn
1620. Olieverf op paneel, 71 x 64 cm (incl. lijst)
STICHTING TEDING VAN BERKHOUT

Portret van mr. Paulus Teding van Berkhout (1609-1672)
Michiel van Mierevelt
1640. Olieverf op paneel, 76 x 68 cm. (incl. lijst)
STICHTING TEDING VAN BERKHOUT

Gedurende negen generaties heeft het *Gezicht in de Nieuwe Kerk te Delft* in vele huizen van de familie Teding van Berkhout gehangen. Gewoon op een plekje waar het huis er de ruimte voor bood: soms een gang, soms een werkkamer en soms een woonkamer.

Vóór de Tweede Wereldoorlog hing het bij Jacob Johan Teding van Berkhout. Jacob Johan was luitenant-kolonel bij de huzaren tijdens de inval van de Duitsers. Hij pleegde de eerste verzetsdaad na de capitulatie door – tegen het bevel van Generaal Winkelman in – het materiaal van zijn bataljon op het Malieveld in Den Haag in de brand te steken om te voorko-

men dat het in de handen van de Duitsers zou vallen. Helaas is hij in mei 1942 verraden en gevangen genomen. In mei 1944 is hij omgekomen in *Nacht und Nebel*-kamp Natzweiler-Struthof.

Zijn vrouw Jeantje Teding van Berkhout-Tutein Nolthenius werd na zijn arrestatie gedwongen te verhuizen naar 'Het Woldhuis', tussen Apeldoorn en Voorst. Daar heeft het schilderij gedurende de laatste jaren van de oorlog gehangen. Er is daar heftig gevochten tussen de Canadezen en de Duitsers, en het huis was zelfs een week lang door de Duitsers bezet. Gelukkig hebben die het *Gezicht in de Nieuwe Kerk te Delft* laten hangen.

Er was veel kapot, maar de Van Vliet heeft geen schrammetje opgelopen, wat een wonder mag heten.

Het schilderij heeft in en na de oorlog talrijke malen moeten verhuizen. De wijze waarop dat soms gebeurde, zouden we nu onverantwoord vinden: een dekentje als bescherming of gewoon tussen twee kisten. Nu hangt het in een perfect veilige klimaatkast. Beschermd om door iedereen bewonderd te kunnen worden. Als familie zijn we blij dat het kan blijven hangen waar het hoort te hangen. Een betere plek is niet te vinden.

Jan Carel Teding van Berkhout